

נצח ישראל

סיפורו של ישראל הוא של תלאות רבות, בעיות ולבטי דרך, אבל בסופו של דבר ישראל מתגבר על כל הפרעה, ישראל מנצח כל המתקומם נגדו. עם ותיק אנחנו. תולדות עמנו התחילו מלפני כשלושת אלפים ושלוש מאות שנה, וזהו פרק זמן ארוך. שאר עמי עולם שבעידננו, כולם ממש, נהיו אומות רק לאחרונה אחרי שאנו היינו בעולם כבר אלפי שנים, ועוד: כל שאר האומות הקדמוניות ותרבויותיהם שהיו מאז חלפו ועברו מן העולם. רק אנו ותרבותנו התורנית נשארנו בכל חוסן. איך יכולנו לעמוד נגד מצוקות כה עצומות וקשות שעוררו עלינו שונאי ישראל? אין זאת אלא בסיוע אלהי עולם וגזירתו. בדרך הטבע עם שהוא ללא מנהיג פוליטי, ללא ארץ, ללא שפה משותפת, עם שהוא מפוזר ומפורד בין העמים בכל קצווי תבל, כיצד ישרוד? ובמיוחד יש לתמוה כאשר כמעט בכל מקום ביקשו להרע לו ולבטל את ייחודו היהודי? אין זאת אלא השגחה עליונה שציוותה על קיומו נגד כל הסיכויים.

יסוד גדול הזה נודע לנו מראש על ידי "ברית בין הבתרים" שבפרשת לך לך. הקב"ה הודיע לאברהם מה טומן העתיד עבור צאצאיו. כאשר בא חזון זה לאברהם: "ותרדמה נפלה על אברם, והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו. ויאמר [ה'] לאברם: ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (בראשית טו, יב-יד). מפרש רש"י: "והנה אימה וכו' רמז לצרות וחושך של גלויות. וגם את הגוי 'וגם' לרבות ארבע מלכיות, שאף הם כלים (כ' מנוקדת קמץ, כלומר יחוסלו) על ששעבדו בישראל". עד כאן לשון רש"י שהעתיק מדברי חז"ל.

אנו שואלים כאן שתי שאלות. ראשונה: אם בסופו של דבר נצליח להינצל מהצרות, מדוע הקב"ה מתכנן צרות לכל דורות עם ישראל? עת שמודיע ה' לאברהם שיהיו לו צאצאים, מיד הוא צריך להודיע לו על כל הצרות הצפויות? משום מה?

רבי שמשון רפאל הירש בביאורו לתהלים (ז', י') על הפסוק "ותכונן צדיק, ובוחן לבות וכליות" מבאר מה ההבדל בין שורש "נסה" לשורש "בחן". "נסה" מתייחס לבירור אם מסוגל האדם לעשות פעולה מסוימת, אבל "בחן" מגדיר מה חוסנו של דבר (ובמיוחד בבדיקת איכות המתכת) אם הוא יכול לעמוד בלחץ, אם החומר יכול לעמוד מול לחץ אוויר ורוחות. כך "ה' צדיק יבחן" (תהלים י"א, ה'). ה' בוחן את ישראל אם ראויים הם להיות עם הנבחר. הוא בוחן אם רצוננו המוסרי איתן לעמוד למרות הייסורים.

הבעיות נועדו כדי לבחון את אמונתנו במי שהבטיח לנו את ההבטחה. וכך מוצאים אנו בכל שלבי החיים שעד שהאדם זוכה לברכה, הוא חייב לעבור שלב של קשיים. עד שהאשה זוכה ללדת, היא צריכה לעבור חדשי הריון עם רגשי בחילה, הקאות ובסוף

באים צירי לידה. עד שהחתן והכלה בונים את חייהם יחדיו, עוברים הם מתח של תחילת נישואיהם. עד שהאדם מצליח במסחר, הוא עובר שלבים של כשלונות. כל זה גם כדי ללמד לאדם להיות "מכיר בטובה" בעת שגשוגו, וגם כדי לחנך אותו להתמיד באמונתו בציפייתו לסוף המוצלח. לפי הפתגם העממי, כסף שהשיג האדם בקלות, כמו כספי ירושה מאיזה קרוב שנפטר, מתבזבז בקלות. רק כסף שהאדם עמל ויגע על איסופו, ולפעמים מפסיד, יודע הוא להוקיר ולהעריך. כך ייסורי ארץ ישראל בימינו. ממשלתנו חלושת האופי עוקרת היאחזויות ומצמצמת בנייה יהודית בהרבה מקומות. היא מהווה לנו נסיון אם מאמינים אנו בצדקת דרכנו, אם בטוחים אנו בהבטחת בוראנו. הנסיונות שיש לפנינו מהאיום האירני (פצצת אטום), והטרור הערבי המתגבר לאחרונה הם חלק מסיפור ההצלחה של "ברית בין הבתרים". "ידוע תדע וכו' ועינו אותם". ודאי אימה חשכה גדולה נפלה על אברהם כשנודע לו כך, אבל ה' הבטיח לו ולנו: "וגם הגוי אשר יעבודו דן אנכי". כל צוררי ישראל יפרע ה' מהם וינקום נקמתנו. וישראל יצליח נגד כל הגלים הבאים לשטוף אותו. זה מבואר במדרש תהלים (פרק ב', "למה רגשו גוים") שצוררי ישראל דומים לגלי הים הגועשים ורועשים לכסות פני החוף. וכל גל וגל נשבר עוד בטרם יגיע לחוף. כך היה עם פרעה, כך היה עם בני עשיו, כך היה עם גוג ומגוג. וכל צורר לא לומד לקח מאלו שקדמו לו.

מהר"ל מלמד שהיה אצל אברהם חסרון קל באמונתו (גבורות השם, עמ' נ"ח), והתיקון לזה היה שבניו ישתעבדו במצרים "ויראו גבורותיו של ה' ובזה יקנו אמונה שלימה" (שם, עמ' נ"ה). כי זאת היא גבורה נפלאה שהגויים רצו לכלותנו ולהשמידנו לחלוטין, ולמרות זאת "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד". למרות כל המתנגדים אלינו, יש לנו שמירה עליונה. כמה יפים הם דברי הרמב"ם ב"אגרת תימן" (מהדורת הגר"י קאפת, עמ' כ"ו): "וכבר הבטיח ה' יתעלה לאבינו יעקב כי בניו אע"פ שיכניעום האומות וינצחום, הרי הם קיימים אחריהם, ותמידיים [בקיומם] בלעדיהם [של האומות]. אמר ה' 'זהו זרעך כעפר הארץ' (בראשית כח, יד) כלומר כי על אף היותם מושפלים כעפר, מדרך (ר' מנוקדת קמץ) לכל, [ב]סוף יגברו וינצחו. ועוד על דרך המשל, כמו שהעפר לסוף עולה על הדורך עליו, ונשאר בלעדיו [הערת המעתיק: כלומר סוף שאותו העפר יכסה ויקבור תחתיו מי שרמס אותו]. וכבר ביאר ישעיה הנביא והודיענו בשם ה' כי האומה הזו בזמן הגלות, כל מי שזמם מזימת כפיה ואונס יעלה הדבר בידו ויתאפשר לו, אך לסוף יושיענה ה' ויסיר ייסוריה וצערה וכו'. וכשם שלא יתכן לתאר ביטול מציאותו של ה' יתעלה, כך לא יתכן להכחידנו ולכלותינו מן העולם, כמו שאמר 'כי אני ה' לא שניתי, ואתם בני יעקב לא כליתם' (מלאכי ג', ו') (עיין שם שהארץ).

רש"י הזכיר זאת בביאורו לחזון "ברית בין הבתרים". "ואת הציפור לא בתר: לפי שהאומות נמשלו לפרים ואילים ושעירים וכו' וישראל נמשלו לבני יונה, שנאמר: 'יונתי בחגוי הסלע'. לפיכך בתר הבהמות, רמז שיהיו האומות כלים והולכים. ואת הציפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימים לעולם" (בראשית טו, ז). וכמה יפה כתב

מהר"י אברבנאל (בתשובה לשאלה י"ד) שהעיט (עוף אוכל נבלות) לא היה יכול לנגוע בציפור (סמל לישראל) כי אברהם לא בתר אותו, וגם הפריח אותו באוויר בטרם יבוא העיט האכזרי. והוא ציפור דרור עד היום.

שאלה שנייה נשאל בעניין חזון נשגב זה:

כאשר אברהם אבינו התלונן לפני ה' שאין לו צאצאים, הבטיח לו ה': "כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. הבט נא השמימה וספור הכוכבים. אם תוכל לספור אותם? כה יהיה זרעך". מיד אחר כך כתוב: "והאמין בה" (בראשית טו, ד"ו), ומפרש רש"י: "אברהם לא שאל לו אות על זאת, אבל על ירושת הארץ שאל לו אות, ואמר לו 'במה אדע?'". כלומר כאשר ה' המשיך בדיבורו: "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה" ענה אברהם "במה אדע כי אירשנה?". זהו פלא גדול. למרות שהוא עקר וכבר הגיע לגיל שבעים, ומפורש (בראשית יא, ל) שגם אשתו שרה היתה עקרה, הוא מאמין ללא היסוס שה' יעניק לו ולד, אבל על מתנת ארץ ישראל הוא מפקפק ודורש אות כדי לוודא את אמונתו? אם בדבר שהוא נגד הטבע הוא מאמין, מדוע יהסס להאמין שה' יתן לו אחוזת קרקע בארץ ישראל?

עונה על כך מהר"ל ("גבורות השם", פרק ח', עמ' מ"ו) כי אברהם שאל "באיזו זכות?". זו לשונו: "יש לך לדעת כי הארץ אשר נתן הקב"ה לאברהם היא ארץ קדושה נבדלת מכל האדמה, ולכן רצה לדעת באיזה זכות יירשו הארץ הזאת? ולפיכך השיב לו שזה בזכות הכפרות [הקרבנות שהם יביאו, כנרמז בהמשך חזון ברית בין הבתרים, כמפורט ברש"י] כאשר תדע סוד הכפרות אשר נתן הקב"ה לישראל, מורה על שישראל קדושים בעצמם, נבדלים מן הפחיתות [ביאור המעתיק: קלקול המדות]. וכו' וכו'. וכמו שהארץ הקדושה מצד קדושתה אינה סובלת החטא, כמו שאמר "ולא תקיא אתכם הארץ בטמאכם אותה" (ויקרא י"ח, כח) כך ישראל מצד קדושתם אינם מסוגלים אל החטאים וכו'. ודומה למי ש[הוא] בעצמו יפה וטהור, שאם נתלכלך בטיט, חוזר מיד לטהרתו לפי שבעצמו הוא טהור. ומי שהוא מזוהם ומאוס, אין הלכלוך יוצא ממנו לעולם, לפי שנוסף [ע"י מים וסבון] לכלוך על הלכלוך. לכך הכפרות שיש לישראל הוא מורה על עצם מעלה נבדלת שיש לישראל, שבאותו מעלה יש להם כפרת החטא. ולפיכך בזכות זה יירשו את הארץ. וכו'. וכן לכל אומה ואומה נתן [ה'] ארץ לפי מה שהם. וכל דבר יש לו מקום לפי טבעו ומעלתו". עד כאן לשון מהר"ל.

מהר"ל חזר פעמים רבות על עיקרון זה שישראל הם בעצם רחוקים מפחיתות הרע והחטא. חטאיהם הם רק במקרה כי היו בסביבה רעה, כי קיבלו חינוך קלוקל, כי התערבו בין האומות. כלומר אם לא יצר הרע המפתה אותם, לא היו נכשלים בחטא כי הם טובים בעצם. מה שאין כן חלק מהאומות הם ברבריים, שקועים ברשעות ושמחים באכזריות ורוע לב, גם בלי מלחמת היצר וגם בלי שמפתה אותם. כך כתב מהר"ל (נצח ישראל, עמ' י"ד, ע"ח, קצ"א).

אם יורשה לי להוסיף ראייה לדבריו, אפשר לנו להבחין זאת כשנעיין בתרבות הגויים. יש אומות הנהנות מדו־קרב. הספורט הלאומי שלהם הוא אגרוף או התאבקות. בספרד בימי הביניים העמידו אדם מול שור המורגז, לראות אם יצליח להימלט מנגיחת קרניו. בדרום אמריקה יש אומות שהספורט שלהם הוא קרב תרנגולים, המלומדים לפצוע זה בזה. גם מהספרות של הגויים ומסרטיהם אנו רואים נטיות סדיסטיות, סיפורי רצח, אלימות ופראות, עלילות של שוד ושבר, סיפורי שוטרים ושוודים או של רומנטיקה אסורה, סיפורים הניזונים מרוע לב. אבל ספק לי אם מיני ספורט הנ"ל וסיפורים של עלילות אכזריות יצליחו בציבור יהודי אמוני. ואם לצערנו חלק מעמנו כעת מתעסק בזה, הוא מפני "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם" (תהלים ק"ו, ל"ה).

ולכן כיון שהאופי של עם ישראל הוא אופי מוסרי, אופי נקי משחיתות, אפשר לו להביא קרבן ככפרה. חילוק זה דומה למה שכמעט כל הקרבנות מובאים רק על מעשה שוגג, ולא על דבר הנעשה במזיד וברצון. כי מעשה השוגג נובע מגופניות האדם, ולא מפני החלטה רצונית ושכלית (חידושי אגדות למהר"ל, על מנחות נ"ג. גבורות השם, עמ' נ"ז). לכן יש לכך כפרה. כיון שכן, עצם הבאת הקרבנות מוכיחה כי אנו עם נאצל, ובידינו הזכות לקבל את ארץ הקודש אשר עליה אנו מברכים ברכה מיוחדת בברכת המזון. כדברי מהר"ל ("נתיבות עולם" חלק א', עמ' קל"ו): "מה שהשלים ישראל יותר שנתן להם השלמה זאת, ארץ מיוחדת ארץ קדושה נבדלת מכל הארצות, ובזה הם נבדלים מכל האומות". ולכן כאשר ה' הראה לאברהם מעשה הקרבנות (כפירושו של רש"י) הוא הוכיח לו כי ראויים אנו לקבל את ארץ ישראל.

ויש עוד עניין בהבאת קרבנות, שהאדם לומד מכך התבטלות מלפני בורא עולם. הוא מכיר באופן מוחשי שחיינו אלה אינם קבועים לנצח, אלא הם חולפים ועוברים (עיין ביאור מהר"ל, "גבורות השם" פרק ס"ט). ובזה חוזר האדם להידבק בקונו שהוא נצחי וקיים. בית חינוך גדול היה בית מקדשנו. כל המקריב קרבן חזר מיד להכרה שכלית, והתחרט מחטאו. ועוד רעיון יקר בעניין הקרבנות, עיין דברי המלבי"ם בענייננו (בראשית טו, תחילת פסוק ט'). אוי, כמה טובה אבדנו במה שאין לנו בית המקדש בימינו.

יש אצל מקצת בני עמנו רתיעה מהרעיון של הקרבת קרבנות. נדמה להם שיש בכך אכזריות ללא צורך, אבל יש לשאול אותם המפקקים אם נוהגים הם לאכול בשר עופות ובהמות. אם מצפונם המוסרי אינו מעיק להם על שחיטת בעלי חיים לשם תאבונם לאכול, מדוע יעיק להם שחיטת עופות ובהמות לשם מטרה חינוכית? הרי מטרה זו עדינה יותר ונשגבה יותר מהנאתם הגופנית והאישית. דרגות שונות יש בין היצורים. כמו שהשתמשנו בסוסים וכיוצא בזה לגרור עגלות נסיעה ומשא וכמו שהמדע המודרני משתמש בשפני נסיון בבדיקות מעבדה כדי להמציא תרופות חדשות

לתועלת האנושות, כן ודאי אין בזה קלקול סדר אם משתמשים אנו בבעלי חיים כדי להקנות מעלה יתרה מוסרית לבני אנוש.

אמנם אומללים אנו שאין בידינו המקדש, אבל חז"ל הזכירו כבר תחליף מועיל לזה. כך תיארנו לנו מעמד ברית בין הבתרים, והדו־שיח שבין הקב"ה ואברהם: "במה אדע כי אירשנה?" אמר אברהם לפני הקב"ה רבונו של עולם, שמא ח"ו ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר לו [הקב"ה] לאו. אמר לפניו: רבונו של עולם, במה אדע? אמר לו [הקב"ה] קחה לי עגלה משולשת וכו' [וכדברי רש"י בבראשית טו בשם חז"ל, מדובר על הבאת הקרבנות]. אמר לפניו: רבונו של עולם, תינח [ניחא] בזמן שבית המקדש קיים. בזמן שאין בית המקדש קיים, מה תהא עליהם? אמר לו [הקב"ה] כבר תקנתי להם סדר קרבנות. כל זמן שקוראים בהן, מעלה אני עליהם כאילו מקריבים לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם!" (מגילה לא ע"ב).

הרי לפנינו כי אפשר לקרוא משניות בסדר קדשים או ללמוד בחיבור הרמב"ם בחלק הקרבנות, או לקרוא הפסוקים הנדפסים בסידור תפילה (לפני הודו של שחרית), ובזה זוכים אנו לחיים וגם למתנת ארץ ישראל.

זהו הלקח מברית בין הבתרים.